

ОБРЕДНАТА УЛОГА *ПОЛАЗЕНИК* ВО МАКЕДОНСКАТА ТРАДИЦИСКА КУЛТУРА*

Зоранчо Малинов

ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

malinov2000@yahoo.com

Апстракт: Во многу традициски култури, личноста која прва ќе посети некоја кука на некој од празниците во периодот на заминувањето на старата и доаѓањето на новата година се смета дека има посебна обредна улога. Вообичаено, тоа е некоја случајна личност што прва ќе влезе во куќата, но, во некои случаи тоа може да биде и однапред повикан гостин со позитивни карактеристики, бидејќи постои верување, дека каква личност, на одреден празник, прва ќе влезе во куќата – таква среќа ќе го следи домаќинството и во текот на целата година. Оваа обредна улога особено е регистрирана кај словенските народи и се среќава под разни имиња: *йолаженик*, *йолажајник*, *йолазник*, *йолазач* и сл. Кај Македонците се среќава како: *йолазеник*, *йолезник*, *йолазувач*, *йолазајник*, *йулазач* и сл. Во разни краеве на Македонија овој обичај најчесто се правел на празниците: Св. Варвара, Св. Ана, Св. Игнат и Божик. Од публикуваните записи од крајот на 19 век и првите децении од 20 век, меѓу другото, дознаваме и за обредниот фолклор, односно за благословите што ги кажувал полазеникот при посетата на домот. Освен од етнолошко-фолклористички аспект, поимите: *йолазеник*, *йолазување*, *йолаз* и сл., се разгледувани и од лингвистички и од лексикографски аспект.

Клучни зборови: полазеник, празник, Божик, обичаи, благослови

Вовед

Полазеникот вообичаено е повозрасен човек кој има обредна улога. Тој може да е и од куќата, како на пример во некои делови на Скопско (Кличкова 1960: 221) или во Кратовско (Светиева 2015: 25), но вообичаено тоа бил некој случаен или намерно поканет гостин, кој треба достоинствено да биде пречекан во куќата. Самиот обичај е познат како *йолазување* (*йолаза*, *йулазување* или сл.), а се правел во некој од празниците околу зимската краткодневица, вообичаено на еден од празниците: Св. Варвара (4/17.XII), Св. Ана (9/22.XII), Св. Игнат

* Трудот претставува дел од проектот „Лексикон на македонскиот фолклор“, финансиран од Министерството за образование и наука на РС Македонија во согласност со Договорот за финансирање на научноистражувачки проект на ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје за 2025/2026 год., бр. 15 – 6632/11 од 24.7.2025 година.

(20.XII/2.I) или Божик (25.XII/7.I) (Делиниколова 1960: 173; Кличкова 1960: 221; Светиева 2015: 24–27; Малинов 2006: 74–81). Многу ретко, полазувач може да ја посети куќата и пред овој период, како што било случај во Гевгелиско, освен на Варвара, „пулазач“ да дојде и на првиот ден од Мартинците, односно на „Влков празник“ (Тановић 1927: 16, 78), т.е. во првиот ден од т.н. „волчији празници“ (11/24.XI).

Етнолошко-фолклористички аспекти на обредот полазување

Според верувањата поврзани со полазувањето и полазувачот, се сметало дека каков човек прв ќе стапне во куќата на одреден празник во годината, таква среќа („к’смет“) ќе ги следи и сите членови на семејството и целото домаќинство во текот на претстојната година. Доколку полазеникот бил со позитивни човечки особини: вреден, почитуван, строен, здрав итн., во тој случај, домаќинството ќе имало напредок во текот на претстојната година, а во спротивно – ќе имале „лоша година“ во однос на здравјето, среќата, реколтата (берикетот) итн. Затоа, во некои случаи однапред се договарале со одредена личност што сметале дека има „добар полаз“ да им ја посети куќата уште рано наутро и да им биде прв посетител – гостин на празникот Св. Варвара, како што било случај, на пример, во Радовиш и околината (Делиниколова 1960: 173) или во некои кратовски села (Светиева 2015: 24). Некои, пак, за да не бидат „обвинети“ дека некому му донеле несреќна година, во празниците во коишто се практикувал обичајот полазување, избегнувале рано наутро да одат на гости кај роднините или соседите, како што било случај во кривоаланечкото село Луке за време на празникот Св. Ана (Малинов 2025: 199) или во некои кратовски села на првиот ден од Божик (Светиева 2015: 25).

Во случаите кога обредната улога на полазеник ја имал старешината на куќата, како што било, на пример, во некои села во Кратовско, тој, откако ќе излезел надвор, по извесно време кога ќе влезел во куќата ги поздравувал домашните со зборовите: „Добро утро, честит ви Божик“, а домашните го отпоздравувале со: „Добро ти Бог дал и на тебе честит, да си жив и здрав“. Во раката носел шумка, т.е. сирова дабова гранка со лисја. Откако ќе влезел, седнувал крај огништето, па потоа царкал со гранката во жарот, за да се разлетаат искри. Во таа пригода изговарал зборови со магиско-религиска вредност, односно благословувал со: „Божик ви се вале с’с јагненца, с’с јаренца, с’с унучиња...“ (Светиева 2015: 24–25).

Сличен обичај се правел и во некои села во околината на Скопје, исто така, на првиот ден од Божик, така што домаќинот откако ќе излезел од куќата, земал „од трите вери шума“, т.е. гранчиња од зеленика, смрека и даб, и влегувајќи в куќи ги поздравувал домашните, велејќи им: „Добро утро, добро ни дошол Божик!“ Потоа, царкал во огништето со гранчињата и го силел огнот, продолжувајќи со: „Да ни ја насили господ

куката со здравје, полето со берикет..." итн., завршувајќи го благословот со зборовите: „Да ни даде господ од секојаки берикет“... (Кличкова 1960: 221).

Во Радовишко, полазеник (*џолезник*), исто така, можел да биде некој од домашните што претходно излегол од куќата, а можело да биде некој однапред повикан гостин со „лесен полез“. Полазеникот, влегувајќи однадвор, со себе носел неколку сламки и велел: „Дујдела Света Варвара, сус гуденца, сус пиленца, сус детенца и берикет – здравје и к’смет да имате у куќата“. Полазеникот го честеле со кафе, ракија и благо, а доколку е гостин му давале и пари (Делиниколова 1960: 173).

Во Гевгелиско, пак, на првиот ден од Мартинците (волчјите празници), кога полазеникот (*џулазач*) влегувал во куќата, откако ќе ги поздравел домаќините, седнувал до огнот во огништето и имитирал квачка како се врти над јајцата кога ги меша. Потоа, во огнот ги ставал гранчињата што со себе ги донел, и додека ги ставал во огнот, благословувал: „П’лна куќа берикет; сус крави, сус телци, овци, кукошки, пилци, јајца; на сите Госпуд да даде касмет, на неармасано – армасница; на нежинено – жена, на жинењи – деца; на деца – здраве и касмет и уд Госпуд на сите здраве и касмет!“ (Тановић 1927: 17). Обредот полазување (*џулазување*) во овој крај се правел и на Св. Варвара, а на овој празник се правеле и други обичаи за кокошките да несат повеќе јајца (Тановић 1927: 78).

Теренските истражувања реализирани пред повеќе од 20 години во некои од пределите во источниот дел на македонскиот етнографски простор укажуваат на тоа дека во улога на полазеник на празникот Игнат (Св. Игнатиј Богоносец) повеќе не се јавуваат возрасните членови на заедницата, туку оваа обредна улога, главно, ја вршеле деца на училишна возраст. Така, во зависност од пределот, па и од селото, постојат разни варијанти на овој обичај, чија суштина, во основа, е желба за среќа, здравје и плодородие на заедницата во претстојната година. На пример, во с. Тработивиште, Пијанец, уште од рано наутро, децата одат по куќите, носејќи во рацете гранчиња и слама (ова се нарекува „пиле“) и оставајќи им по некое гранче и сламка од „пилето“ крај огништето или кумбето, на домаќините им посакуваат здравје, к’смет и берикет, благословувајќи ги со зборовите: „Дошла Нова година! Донела пиленца, јаренца, телчинка, прасчинка, здравје, дечиња, снаа и еден казан п’н сос пари“. На децата им се дава варена пченица и пченка, сварени за таа пригода, а тие мораат да земат од житото – за да колваат („к’цаг“) пилињата“. Се верувало дека какво дете прво ќе влезе во куќата – такви пилиња ќе преовладуваат од тие што ќе се изведат во текот на годината. Потоа, децата се даруваат со разни плодови и пари. Овој обичај се нарекува „пилишкарници“, бидејќи и самите деца што го правеле обичајот се нарекувале „пиленца“ или „пилишкарници“.

Во с. Саса и во соседните осоговски села, децата со сливови или дабови гранчиња и китка босилок, ги посетувале куќите во својата маала, благословувајќи ги домашните со: „Добро утро! Дошла Најатка! Донела јагненца, јаренца, прасчинка, телчинка, кокошки“ итн., а домашните возвраќале со: „Амин, амин!“ После ова, домаќините ги дарувале децата со разни сезонски плодови. На сличен начин и во селото Вртешка, во Радовишки Шоплук, деца – полазари оделе по куќите на празникот Игнат, носејќи шумичка, односно дабови гранчиња со лисја. Откако ќе влегле во куќата, тие ја оставале шумичката до огништето и ги благословувале домашните со: „Добро утро! Фали ви се Нова година, со к’смет, со берикет, со јагненца, со јаренца, со детенца...“, за што од домашните биле дарувани со разни плодови.

Во с. Соколарци, Кочанско, на празникот Игнат, децата влегувале во куќата со слама врзана со црвено конче, благословувајќи: „Добро утро! Дошел Игнат! Донел јаренца, пиленца, машки детенца!“, а потоа биле дарувани со разни плодови, колачиња и пари. Во ова село колачиња се правеле и за раздавање по куќите во соседството. Во Гајранци, Пробиштипско, се замесувале колачиња за раздавање по куќите во соседството, како и за децата што ќе дојдат на Игнат, а според тоа какво дете прво ќе влезе во куќата, се верувало дека „такви јагниња ќе преовладуваат при ојагнувањето на овците“ (Малинов 2006: 80–81).

Вакви или слични примери со обичајот на *йолазување* и на обредната улога *йолазеник* може да се сретнат ширум словенскиот ареал, но и кај други индоевропски народи: Германци, Англичани, Шкоти, Велшани, Ирци, Италијанци, Грци, Роми, Тацици и др., кај некои од нив познат и како: *first-foot* (анг.: прво стапало), *подарикó* / *podariko* (грч.: стапало) или некој сличен израз (во превод). Сличен обичај е регистриран и кај некои народи надвор од индоевропскиот ареал: Унгарци, Естонци, Грузијци, Гагаузи и др., за што ни говорат разните записи за овој обред во некои традициски култури (Raymond Deloy 1949: s.v. First foot; Đaković 2002: 35; Усачева 2009: 128–131).

На проблематиката поврзана со *полазеникот* и *полазувањето*, односно на првиот посетител – гостин во домот на одреден празник во периодот на премин од стариот годишен циклус во новиот, според чии физички и ментални карактеристики се одредува и среќата на куќата (семејството, домаќинството) во целата претстојна година, соодветно научно внимание му посветиле извесен број познати имиња во балканската, словенската и светската етнологија, антропологија, фолклористика и филологија. Меѓу нив, има и трудови кои конкретно се осврнуваат на обичајот *йолазување* и на обредната улога *йолазеник*, а во оваа пригода би ги издвоиле трудовите на: В. Чајкановиќ (1924 год.), П. Г. Богатирјев (1933 / 1934 / 2007 год.), Ш. Кулишиќ (1965 год.), В. В. Усачева (1978 год.) и Б. Ѓаковиќ (2002 год.). Некои од нив, како на

пример, Чајкановиќ и Кулишиќ, посебно внимание на овој обред му имаат посветено и од аспект на тоа, кога во улогата на полазеник се јавува некое домашно животно, како на пример: кокошка, свиња, вол и сл. Такви примери се среќавале во некои региони во јужнословенскиот ареал, поточно во делови од Србија и Хрватска (Чајкановиќ 1924: 152; Kulišić 1965: 50–52).

Анализите и заклучоците во врска со овој комплексен обред кај некои истражувачи, како на пример српските истражувачи на древните обреди, Веселин Чајкановиќ и Шпиро Кулишиќ, водат дотаму – што во обредната улога на *полазеникоџ* препознаваат обредност поврзана со култот кон мртвите предци, бидејќи сметаат дека полазеникот всушност претставува реинкарниран мртов предок кој доаѓа како патник – намерник. Исто така, овој обред може да се третира и како еден вид епифанија, односно теофанија, кога, на пример, полазеникот се пречекува како божествен гостин, од кого се очекува на заедницата да ѝ обезбеди среќа, здравје, плодност и секаков напредок (Чајкановиќ 1924: 150–156; Kulišić 1965: 56–57). Некои истражувачи, како на пример, познатиот руски фолклорист и етнограф Петар Григоревич Богатирјев, не се сложува целосно со ставовите на Чајкановиќ за полазеникот како божествен гостин. Тој во неговиот труд посветен на полазаникот кај некои од словенските народи: Срби, Хрвати, Словенци, Словаџи, Полјаџи, Украинџи, како и кај Унгарџите, не изнесува деџиден став за обредната улога на полазеникот, туку понатаму во текстот првенствено се фокусира на објаснувањето на географската распространетост на обредот кај споменативе народи (Богатирев 2007: 131–214). Но, обредната улога на полазеникот (*полазник*) како „божествен гостин“, перџипиран како гласник од предџите и медијатор помеѓу „овој“ и „оној“ свет, кој му доделува среќна судбина на семејството преку вербална и имитативна магија, ја посочува и руската славистка Валерија Василевна Усачева (Усачева 1978: 27–47; Усачева 2009: 128, s.v. *полазник*).

Во секој случај дека се работи за сложен и комплексен обред кој води потекло од длабоката архаика ни укажува и хрватскиот етнолог Бранко Ѓаковиќ, кој резимирајќи во својот труд за обредот полазување, ќе констатира:

...интерференџите (испреплетувањата – З. М.) на културните елементи од традиџиите и содржината на аграрниот и сточарскиот (сончевиот) календар, како и верувањата поврзани со нив, *interpretatio christiana* (христијанското толкување – б.м.) итн., несомнено укажуваат на тоа дека овој обичај е конгломерат од разновидни обреди, пренесени и донесени од различни културни сфери и светогледи. Сето ова во значителна мера го замаглува и прикрива вистинскиот идентитет на *полазеникоџ*...

(Ѓаковиќ 2002: 36).

На самиот крај од неговиот труд, авторот во однос на обредната улога полазеник, ќе резимира:

Со декомпонирање на целиот обичај, со отстранувањето на секундарните и акумулираните карактеристики во подолги или пократки временски периоди, како и со анализата на просторниот распоред, се појавува можноста *полазеникот* да се толкува како личност која е претставник (условно, литург – без видливи божествени атрибути) на едно или повеќе божества од недоволно јасното индоевропско културно и религиското претхристијанско милје (пантеон)

(Đaković 2002: 36).

Како што може да се забележи од претходно презентираниот материјал, тешко дека може целосно да се расветли обредната улога *полазеник* и, како што видовме, прилично комплексниот обред *полазување*, па затоа во продолжение ќе се обидеме да дадеме извесен придонес во лексикографското толкување на поимите поврзани со обредот полазување.

Лингвистички и лексикографски аспекти на поимите: *полазеник*, *полазување* и *полаза*

Рускиот филолог – славист В. В. Усачева во своите трудови посветени на полазеникот и обредот полазување ги регистрирала следниве називи за обредната улога на полазеникот што ја врши при чинот на полазување: украински: *полазник*; полски: *podłaznik*; словачки: *polažeň*, *polažnik*; словенечки: *polažar*, *polažič*; српски: *полажајник*, *полаженик*, *походник*; бугарски: *(с)полезник*, *полазник*, *по(х)ожняк*, *походняк*, *полазница*. За жал, во овој список на називи со кои се именува обредната улога *полазеник* не фигурира ниту еден назив на македонски јазик, исто како што во понатамошниот текст во којшто се објаснува обредот полазување и обредната улога *полазеник* (*полазник*) во разни делови на словенскиот ареал, во ниту еден контекст не се споменува за овој обред кај Македонците.

Истите овие називи се преземени и во енциклопедискиот речник на словенската митологија во којшто одредницата *полажајник* ја има обработено В. В. Усачева, при што повторно во ниеден случај не се споменуваат називи за полазеникот на македонски јазик или примери со обредот полазување во Македонија (СМЕР 2001: 436–437, s.v. *полажајник*). Треба да се спомене и тоа дека, покрај попатно споменување на примерот со полазеникот од Гевгелиско и неговото имитирање на квачка, што го цитира Богатирјев во споменатиов негов труд (Богатирјев 2007: 202), во енциклопедискиот речник на словенската митологија има само уште еден пример со полазеник и полазувањето во македонскиот етнографски простор. Тоа е забележано во одредницата *Варвара Св.*, каде што авторот на одредницата, Никита И. Толстој, го

наведува примерот со претходно споменатиот обред на посетата на полазеникот (*џолезник*) во Радовиш кој требало да има „лесен полез“ и да донесе благосостојба во семејството (СМЕР 2001: 62–63, s.v. Варвара Св.).

Ништо не е подобра состојбата и со називите што ги наведува хрватскиот етнолог Б. Ѓаковиќ, кој, исто така, не наведува ниту еден назив кој се користи во македонскиот етнографски простор, ниту пак дава некој пример со обредот полазување кај Македонците. Имено, овој автор во својот труд посветен на обредната улога *polaznik* (*polaženik*, *prvi božićni gost*, *čestitar*) изнесува цел спектар називи за првиот посетител кај јужнословенските и некои други словенски народи (вклучувајќи ги и Унгарците). Називите за личноста што прва го посетува домот на одреден празник во периодот на смената на годишните циклуси тој ги класифицира во три групи и се обидува да ја објасни етимологијата на разните називи на полазеникот. Иако овие називи нудат некои можности за анализа, според мислењето на авторот, само со вклучувањето на други елементи се можни посериозни толкувања. Имено, почнувајќи од најчестите и најраспространетите имиња: а) *polaznik*, *polaženik* со слични варијанти (*polažanik*, *polažar*, *polažajnik*, *polažič*, *polaživač*, *polažaj*, покрај тоа и *pohodnik* и *obhodnik*), итн.; б) *poležaj*, *položnik* (*poležar*, *poležak*, *polježar*, *polježnik*, *položnik*, *položac*), но и некои поретки како што се: в) *čestitar*, *voščilec*, *gost*, *prvi gost*, *nazivač*, *nazvješćant*, *badnjačar*, *božjak*, *radovan*, *veseljak*, можеме грубо да ги разгледаме овие три групи имиња, или поточно да се обидеме да го утврдиме нивниот заеднички именител, поконкрено нивното значење.

Толкувањата поврзани со првата група, според Б. Ѓаковиќ, имаат тенденција да го гледаат првиот посетител како лице кое ритуално посетува, односно поаѓа – заминува, оди (хрв.: *polazi* – *pohodi*, *pohađati*, *obhodi*) во одредена куќа во одредено време, а некои (втората група) се поврзани со глаголите положува (хрв.: *položiti*), легнува (хрв.: *ležati*) (коренски поврзани со *polog*, *ležati* – според однесувањето на посетителот кој седнува, како и според објаснувањето за благосостојбата на живината). Третата група термини, иако толку разновидна, всушност е многу блиска по значење со термините од првата група бидејќи ја дефинира улогата на првиот посетител уште поконкретно како прв гостин, честитач, иако од некои примери може да се види дека неговото доаѓање е непожелно бидејќи не мора секогаш посетителот да донесува среќа.

Што се однесува до толкувањата на поимите поврзани со обредот полазување и обредната улога полазеник во македонските лексикографски публикации, прегледот ќе го започнеме со еден од најстарите толковни речници на македонскиот јазик – *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, издаден од

Институтот за македонски јазик во 1965 година. Така, во том II (О – П), поимот *полазеник*, -ци *m*, се објаснува како: *onaj koji ujutru dođe prvi u posetu, u pohode*; ако ти е полазеникот среќен човек, тој ден сè ќе ти биде арно и убаво; *ako je srećan čovek onaj koji ti prvi ujutru dođe u posetu, onda će ti toga dana sve biti lepo i srećno*.

Во истиот толковен речник за поимот *полаза f*, стои: *prva poseta izjutra*; кој ти беше денеска полаза? Ко ти је *jutros došao u posetu*? Нашите полази се арни и среќни; *naše prve jutarnje posete su dobre i srećne*. Понатаму во овој речник со краток опис се претставени и поимите: *полазеница f* (за жена) *v. полазеник*. Поимот *полази* како глагол *pf* (dijal.) се толкува како: *posetiti, pohoditi koga prvi bilo kojeg dana*, а глаголот *полазува impf* (dijal.) го доведува во врска со претходно споменатиот глагол полази. Исто така и глаголската именка *полазување n* се толкува дека доаѓа од глаголот полазува.

Во публикацијата насловена како *Речник на македонскиѝе народни ѝпразници, обичаи и верувања* од авторките Лидија Ковачева и Лутеција Боцева, поместени се два поими во корелација со полазеникот и полазувањето. Поимот *полаз* е објаснет како обред кој води потекло од „Мудреците од Исток“, како што стои во Евангелието, кои стигнале во Витлеемската пештера водени од Свездата и на новороденчето му подариле дарови (смирна, темјан и злато). Во спомен на нив воведен е обичајот Полаз, со намера да се посака успех, здравје и среќа во куќата и на домашните.

Вториот поим, *полазеник*, се толкува со следниве зборови: според народните верувања полазеникот е некој мртов предок кој во куќата доаѓа како божествен гостин, патник – намерник, па оттука е јасна и големата чест која му ја укажуваат домаќинот и семејството. Доколку никој во куќата не дојде до пладне, тогаш некој член од семејството кој се смета за среќен, или дете или возрасен, ја „заползуе“ куќата. Полазеникот ги „полазува“ куќите за време на новогодишните празници, а особено на празникот Св. Игнат. Се внимавало кој сосед или роднина прв ќе дојде на гости во Новата година и потем следеле дали ќе им донесе среќа или не, во текот на годината. Исто така, многу се внимавало каква ќе биде полазата, односно дали ќе ги полази машка или женска челада. Се верувало дека од тоа зависи родот во куќата, т.е. ако ги полази женско, ќе се плоди женскиот добиток и обратно, ако ги посети машко, ќе се плоди машкиот добиток. Оттаму, во с. Раотинце, Тетовско, се вели: „Пазиш кој комшија или роднина прв ќе ти дојде на гости у Новата година, да пратиш дали ќе ти донесе среќа у годината“. Првиот гостин е „полаз“, па затоа се вели: „Кој ќе те полази, таква среќа ќе те прати цела година“. Полазот во с. Раотинце, се пречекувал со зборовите: „Добредојде, среќа у куќа, Игнатио Богоносио, среќа у куќа да донесе и среќен да биде“, што значело да биде среќен гостинот, но и домаќините. Но, доколку во претстојната година нешто лошо се случи во куќата, или

куката немала „напредџа“, тогаш следната година полазот не бил добредојден во куќата. Затоа со него домаќинот остварува средба уште пред празникот Св. Игнат и во очи му кажува да не им доаѓа прв на гости на Игнат „з’ш бил баксуз“ (Ковачева, Боцева 2014: 262–263).

Во публикацијата *Речник на македонскаџа традиционална кулџура* од лингвистот и лексикограф Лилјана Макаријоска, поимот *џолаза ж.* се објаснува со следниве зборови: прва утринска посета; многу се внимавало и каква ќе биде полазата – машка или женска челада, ако ги полази женско ќе се плоди женскиот добиток; ако во претстојната година нешто лошо се случи во куќата немало „напредџа“, тогаш следната година полазот (полазникот) не бил добредојден во куќата – па спроти празникот му кажувале да не доаѓа во куќата „зашто бил баксуз“; верување во добар почеток и успешен крај на работата ако некој среќен човек им излезе „во среќа“ кога жетварите првпат излегуваат на жетва.

Во истиот речник поимот *џолазеник м.* се толкува како: тој што доаѓа рано наутро на посета; првиот гостин што го пречекорувал прагот на куќата на Св. Игнат, на Зачетие на Св. Ана, на Коледе или на Божик – каков ќе биде полазеникот, таква ќе биде претстојната година за семејството; се верува дека полазеникот е некој мртов предок кој доаѓа во домот како божествен гостин; ако никој во домот не дојде до пладне тогаш некој член на семејството кој се смета за среќен ја „заползува“ куќата.

Во врска со поимите *полаза* и *полазеник* со кратки објаснувања се претставени и следниве поими: *џолазеница ж.* – таа што доаѓа рано наутро на посета; *џолази џл.* – посети некого рано наутро; *џолазна нога* – среќна нога сп. *полазник*. За поимот *џолазник м.*, пак, се дава следново објаснување: оној што прв ќе влезе на Божик, или ќе наиде кога се започнува некоја нова работа (Кумановско), посетувач на домовите на Св. Игнат, на Бадник, на Божик и на Василица. За самиот обичај *џолазување ср.* се наведува следново: обичај поврзан со повеќе празници, а во врска со тој што прв ќе влезе во куќата наутро „полезник“; се смета дека е добро тој да е човек со „лесен полез“ поради што обично ги поканувале тие луѓе што ги сметале за среќни први да дојдат наутро и да бидат полазници; полазникот го честеле со слатко и др., а му давале и пари; обичаи поврзани со полазник се изведувале и на Мартинци (Гевгелиско).

Во речникот на македонската традиционална култура на Л. Макаријоска се претставени и некои поими што се доведуваат во корелација со полазеникот и полазувањето, како што се на пример поимите: *полез м.* – прво влегување во туѓа куќа на Полезинден, 2 јануари (Разлошко), сп. *полаза*, како и поимот *Полезинден м.* – на денот на полезот е важно кој прв ќе влезе во куќата, па треба да му се даде подарок зашто од него зависи каква ќе биде среќата во куќата преку годината (Разлошко) (Макаријоска 2016: 372).

На крај од прегледот на лексикографските изданија на македонски јазик во кои се обработени поимите: полазеник, полаза, полазување и сл., ќе ги споменеме и двата дигитални речници на македонскиот јазик кои се прилично користени како од стручната фела, така и од пошироката јавност. Тоа се: *Диџитален речник на македонскиот јазик* и *Официјален диџитален ѝолковен речник на македонскиот јазик*, во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Во првиот дигитален речник што се појави на интернет-мрежите – *Диџиталниот речник на македонскиот јазик*, се дадени следниве кратки толкувања: *ѝолазеник* (мн. *полазеници*), именка од машки род: Тој што доаѓа рано наутро на посета. Даден е и превод на англиски јазик: *visitor*, а посочен е и еден пример: „Тој беше нашиот *полазеник* на Митровден“. Како изведенки се претставени поимите: *ѝолазеница* ж., односно *полазеници* мн. Во овој дигитален речник го има и поимот *ѝолаза* (мн. *ѝолази*), именка од женски род, кој се објаснува како: Прва утринска посета. Има и превод на англиски: *visit*, а претставени се два примери: „Уште рано таа ни дојде на *полаза*“ и „Нивните *полази* зачестија“. За глаголот (свршен) *ѝолази* се дадени четири толкувања, но ниту едно од нив не се однесува на дејство во врска со обредот *полазување*, додека пак самиот термин *ѝолазување* во овој речник е претставен како глаголска именка изведена од несвршениот глагол *полазува*.

Во *Официјалниот диџитален речник на македонскиот јазик*, пак, за глаголот *ѝолази* се претставени две толкувања, од кои, едното се однесува токму на обредот *полазување*: Посети неког рано наутро. Како пример е даден: „Тој нè *полази* прв рано наутро, па потоа почнаа да доаѓаат другите гости“. За обредната улога *ѝолазеник* е дадено следново толкување: Тој што доаѓа рано наутро на посета. Како пример е даден: „Тој беше нашиот *полазеник* на Божиќ“. За поимот *ѝолаза*, именка од женски род, се дадени истите толкувања и примери како и во претходниот случај со *Диџиталниот речник на македонскиот јазик*.

Заклучок

По изнесените примери со обредот *полазување* и со *полазеникот* како негов главен протагонист, можеме да дојдеме до заклучок дека овој обред со своите најразлични варијанти забележани кај словенските народи, но и кај други народи во индоевропскиот ареал, како и кај некои соседни етнички заедници на индоевропските народи, претставува многу комплексен обред. Толкувањето на *полазеникот* како реинкарниран митски предок и посредник помеѓу „овој“ и „оној“ свет кој доаѓа како „божествен гостин“ за на куќните да им донесе среќа, здравје, берикет итн., во суштина ја одразува неговата длабока архаичност, иако некои истражувачи се обиделе на обредот да му дадат и христијанско толкување.

Од друга страна, пак, некои лексикографски толкувања на полазеникот како: „оној кој наутро доаѓа прв во посета“, односно: „ако ти е полазеникот среќен човек, тој ден сѐ ќе ти биде арно и убаво“ (РМЈСХТ 1965: s.v. *полазеник*; s.v. *полаза*), ја изместува неговата обредна улога од: „донесувач на среќа, здравје и берикет во целата претстојна година“, во: „посетител кој го одредува само денот дали ќе биде среќен или не за членовите на семејството“, што во секој случај ја менува и суштината на обредот. Сепак, во некои од поновите лексикографски изданија авторите се обидуваат комплексноста на обредот полазување (полаза) и на обредната улога полазеник да ја расветлат од повеќе аспекти (Ковачева, Боцева 2014: 262–263; Макаријовска 2016: 372).

Со претставувањето на најважните карактеристики на обредната улога *полазеник* и на самиот обред *полазување* во текстов, како и во лексикографското издание *Лексикон на македонскиот фолклор*, авторот на овој труд како етнолог и долгогодишен истражувач на македонската традиционална култура се надева дека конечно ќе биде предизвикан интересот на странските истражувачи за овој обред кај нас, кој, како што видовме, иако прилично застапен и во македонскиот етнографски простор, неправедно беше изоставен (со минимални исклучоци) од странските истражувачи: етнологи, фолклористи, слависти и др., во нивните дескрипции и толкувања на овој прастар обред.

Литература

Кирилични изданија

Богатырев, П. Г. 2007. „’Полазник’ у южных славян, мадьяров, словаков, поляков и украинцев. Опыт сравнительного изучения славянских обрядов“ [1933, 1934]. *Народная культура славян*. Новик, Е. С., Б. С. Долгий (составители). Под общей редакцией Е. С. Новик. Москва: О-Г-И, 131–214.

Делиниколова, З. 1960. „Обичаи сврзани со поедини празници и неделни дни во Радовиш“. *Гласник на Етнолошкиот музеј*, бр. 1. Скопје, 135–179.

Кличкова, В. 1960. „Божикни обичаи во Скопската Котлина“. *Гласник на Етнолошкиот музеј*, бр. 1. Скопје, 193–266.

Ковачева, Л., Л. Боцева. 2014. *Речник на македонските народни празници, обичаи и верувања*. Скопје: Каламус.

Макаријоска, Л. 2016. *Речник на македонската традиционална култура*. Скопје: Л. Макаријоска.

Малинов, З. 2006. *Традицискиот народен календар на Шойско-брегалничката етнографска целина*. Посебни изданија, кн. 68. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Малинов, З. 2025. „Календарската обредност во Кривопаланечко“. Зборник на трудови *Фолклорот и етнологијата на Кривопаланечко*.

Малинов, З. (гл. ур.), В. Петреска, Е. Лафазановски (чл.). Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 197–232.

Недельковић, М. 1991. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Младинска књига.

Попов, Р. 2006. *Български народен календар*. София: СамИздат.

РМЈСХТ. 1965. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. Том II (О – П). Скопје: Институт за македонски јазик.

Светиева, А. 2015. „Новогодишните обичаи во Кратовско“. *Музејски гласник*, бр. 8. Кратово, 7–45.

СМЕР. 2001. *Словенска митологија – енциклопедијски речник*. Ред.: Толстој, С. М., Љ. Раденковић. Београд: Zepher book world.

СМР. 1970. *Српски митолошки речник*. Кулишић, Ш., Ж. П. Петровић и Н. Пантелић (ур.). Београд: Нолит.

Тановић, С. 1927. „Српски народни обичаји у Ђевђелијској кази“. Српски етнографски зборник *Живот и обичаји народни*, књ. XL, књ. 16. Београд-Земун.

Усачева, В. В. 1978. „Обряд ‘полазник’ и его фольклорные элементы в ареале сербохорватского языка“. *Славянский и балканский фольклор. Генезис, Архаика, Традиции*. Ред. С. Н. Романова. Москва: Академия Наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Наука“, 27–47.

Усачева, В. В. 2009. „Полазник“. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под общей ред. Н. И. Толстого. Т. 4. Москва: Российская Академия Наук, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Международные отношения“, 128–131.

Чажкановић, В. 1924. „Људски и животињски полагањик“. Српски етнографски зборник *Ситуације из религије и фолклора*, књ. XXXI, друго одељење: *Живот и обичаји народни*, књ. 13. Београд: Српска Краљевска Академија, 150–156.

Латинични изданија

Đaković, B. 2002. “Polaznik, polaženik: prvi božićni gost čestitar”. *Etnološka tribina*, 25, vol. 32. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 27–38.

Gavazzi, M. 1988. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske – Etnološko društvo Hrvatske.

Kulišić, Š. 1965. “O ulozi i značenju životinjskog i ljudskog polaženika”. *Etnološki pregled*, 6-7. Beograd: Etnološko društvo Jugoslavije, 49–57.

Raymond Deloy, J. 1949. “First foot”. *The Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*. New York: Funk & Wagnalls Company.

Svetieva, A. 2001. “The Festivities of St. Barbara, St. Ignatius – the God Bearer and Nativity Eve in the Area of the Town of Kratovo”. *Studia*

mythologica slavica, 4. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti (ZNC SAZU), 241–252.

Сајтографија

[На сите линкови е пристапено на 1.6.2026]

[Дигитален речник на македонскиот јазик.](#)

[Игнажден.](#)

[Официјален толковен речник на македонскиот јазик.](#)

[Полаза](#) (<http://drmj.eu/search/полаза>).

[Полаза](#) (<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/polaza-zh>).

[Полазеник](#) (<http://drmj.eu/search/полазеник>).

[Полазеник](#) (<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/polazenik-m>).

[Полази](#) (<http://drmj.eu/search/полаза#полази/св>).

[Полази](#)² (<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/polazi-2-sv>).

[Полазник](#) (<https://mk.wikipedia.org/wiki/Полазник>).

[Полазник](#) (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Полазник>).

[Полазник](#) (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Полазник>).

[Полажајник](#) (<https://sr.wikipedia.org/wiki/Полажајник>).

[Podłaznik](#) (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Podłaznik>).

[Polaznik](#) (<https://en.wikipedia.org/wiki/Polaznik>).

THE RITUAL ROLE *POLAZENIK* (FIRST-FOOT) IN MACEDONIAN TRADITIONAL CULTURE

Zorančo Malinov

Marko Cepenkov Institute of Folklore in Skopje

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

malinov2000@yahoo.com

Summary

In many traditional cultures, the person who first visits the household on one of the holidays during the departure period of the old and the arrival of the new calendar year is considered to have a special ritual role. Most often, it is a random person who is the first to enter the house, but in some cases, it can also be a guest invited in advance with positive characteristics, since there is a belief that the person who first enters the house on a certain holiday – such luck will follow the household throughout the year. This ritual role is especially registered among Slavic peoples and is found under various names: *polaženik*, *polažajnik*, *podłaznik*, *polaznik*, etc. Among Macedonians, it is found as: *polazenik*, *poleznik*, *polazuvach*, *polazajnik*, *pulazach*, etc. In various parts of Macedonia, customs related to the “*polazenik*” (first-foot) were most often performed on the holidays: *Sv. Varvara* (St. Barbara) – 17 December, *Sv. Ana* (St. Anne) – 22 December, *Sv. Ignat* (St. Ignatius) – 2 January and *Bozhik* (Christmas) – 7 January, and sometimes on the first day of “*Martinci*” (the first day of the “wolf holidays”) – 24 November. From the published records of ethnographers, folklorists and other registrars of folk culture from the late 19th century and the first decades of the 20th century, we learn, among other things, about ritual

folklore, especially the blessings told by the “polazenik” (first-foot) when visiting the home.

According to ethnologists and historians of religion, the “polazenik” (first-foot) represents a reincarnated ancestor who comes as a traveler-intentional. This rite can also be treated as a kind of epiphany, when the visitor is welcomed as a divine guest, who is expected to provide the community with happiness, health, fertility and all kinds of progress. In addition to the ethnological-folkloristic aspect, the terms: “polazenik” (first-foot), first-footing, “polaz”, etc., have also been reviewed from a linguistic and lexicographic aspect.